Η ηθική διάσταση των νέων τεχνολογιών και ο ρόλος της Παιδείας μας (Σεβ. Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 15 Ιανουαρίου, 2006

Σέ παλαιότερο τεύχος (73) είχαμε κάνει σχετική αναφορά στο εκπαιδευτικό Συμπόσιο που διοργάνωσε η Α' ΕΛΜΕ Αιτωλοακαρνανίας στο Μεσολόγγι και την Ναύπακτο.

Από το Συμπόσιο αυτό δημοσιεύουμε εν συνεχεία την πολύ ενδιαφέρουσα εισήγηση που εκφώνησε ο Σεβασμιώτατος.

Η απόφαση της Α' ΕΛΜΕ Αιτωλοακαρνανίας να διοργανώση το πρώτο εκπαιδευτικό Συμπόσιο με θέμα «Τό Σχολείο και ο εκπαιδευτικός στην κοινωνία της πληροφορίας», καθώς επίσης και η τιμητική πρόσκληση προς το πρόσωπό μου, όχι μόνον να παραστώ στο Συμπόσιο αυτό, αλλά και να εισηγηθώ το ζήτημα «της ηθικής διάστασης των νέων τεχνολογιών και του ρόλου της Παιδείας μας» δείχνει αφ’ ενός μέν τον έντονο προβληματισμό των Εκπαιδευτικών μας, αφ’ ετέρου δέ την αναζήτηση τρόπων προσφοράς και βοήθειας σε όσους ασχολούνται με τούς νέους ανθρώπους, στον σύγχρονο κόσμο της πληροφορίας. Αισθάνομαι, λοιπόν, την ανάγκη να τούς ευχαριστήσω θερμά και να τούς συγχαρώ, τόσο για το Συμπόσιο αυτό, όσο και για την τιμητική αυτή πρόσκληση.

Μελετώντας το θέμα, διακρίνω ότι έχει τρία κομβικά σημεία. Τό ένα είναι οι νέες τεχνολογίες, το δεύτερο ο ρόλος της παιδείας και το τρίτο η ηθική διάσταση των τεχνολογιών. Ένα μικρό σχολιασμό στα τρία αυτά σημεία θα ήθελα να κάνω στα επόμενα, επικαλούμενος την προσοχή σας, αλλά και την ανοχή σας.

1. Οι νέες τεχνολογίες

Όπως είναι γνωστόν σε όλους μας, ζούμε στην περίοδο της τεχνολογίας και της πληροφορίας. Όλα έχουν αλλάξει από το παρελθόν. Μάλιστα έχουν χαθή και επαγγέλματα, τα οποία εμείς οι παλαιότεροι έχουμε ζήσει από κοντά. Πολλές φορές σκέπτομαι ότι εμείς ζούμε σε μιά πολύ σημαντική εποχή, αφού μεταβήκαμε από έναν κόσμο, που ήταν ίδιος για πολλούς αιώνες, σε άλλον κόσμο που διαφέρει πολύ από τον παρελθόντα.

Μιλώντας σχηματικά μπορούμε να προσδιορίσουμε τις τρείς βασικές περιόδους της ζωής του ανθρώπου. Η πρώτη είναι η αγροτική περίοδος, όταν ο άνθρωπος ζούσε σε ένα αγροτικό περιβάλλον και είχε μιά άμεση σχέση με την φύση και τούς συνανθρώπους του. Η δεύτερη περίοδος είναι η λεγομένη βιομηχανική, στην οποία έγιναν πολλές ανακατατάξεις, αφού λόγω της αποσπάσεως της εργασίας από τον χώρο της κατοικίας δημιουργήθηκε ένα κενό μεταξύ της εργασίας και της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής του ανθρώπου. Η σύνδεση του ανθρώπου με την μηχανή τον αποξένωσε από τούς συνανθρώπους και αποπροσωποποίησε την εργασία, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να αισθανθή ένα αίσθημα μοναξιάς και απομονώσεως. Η τρίτη περίοδος είναι η λεγομένη τεχνολογική, γιατί στηρίζεται περισσότερο στην πρόοδο της τεχνολογίας και της πληροφόρησης και δημιουργεί μιά νέα μορφή πολιτισμού, καθώς επίσης, παρά τις μεγάλες δυνατότητες επικοινωνίας, στην πραγματικότητα διασπάται η κοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Η σύνδεση του ανθρώπου με τις ηλεκτρονικές μηχανές τον καταστρέφει ως πρόσωπο, η εξάρτησή του από αυτές «αφανίζει την εσωτερική διάσταση του ανθρώπου», καθώς επίσης «με την τεχνολογία απομακρύνεται και αλλοτριώνεται ο άνθρωπος όλο και περισσότερο από τον φυσικό κόσμο».

Στήν περίοδο αυτή, συγκαταλέγεται και η λεγομένη βιολογική επανάσταση. Μέ την επανάσταση αυτή ο άνθρωπος δεν επεμβαίνει απλώς στον φυσικό κόσμο, όπως έγινε με την βιομηχανική επανάσταση, αλλά επεμβαίνει σε αυτόν τον ίδιο τον άνθρωπο, και μάλιστα επεμβαίνει κατά τον ίδιο τρόπο με τον οποίο επεμβαίνει και στον φυσικό κόσμο. Έτσι, ο άνθρωπος με τον τρόπο αυτό μπορεί να αλλοιώση τον ίδιο τον εαυτό του: «Μπορεί να επέμβη στην ίδια την ελευθερία του και στην προσωπικότητά του. Μπορεί να κάνη τον άνθρωπο ρομπότ».

Ακριβώς για τον λόγο αυτό την δεκαετία του ’60 υπήρξε ανάγκη να δημιουργηθή από επιστημονικής πλευράς η επιστήμη της βιοηθικής. Επειδή συνδέθηκε η τεχνολογία με την ιατρική, ενεδρεύουν μεγάλοι κίνδυνοι, γι’ αυτό και η επιστήμη της βιοηθικής ερευνά και εντοπίζει όλα τα ηθικά προβλήματα που δημιουργούνται και βρίσκει τρόπους αντιμετωπίσεώς τους.

Ειδικά πρέπει να κάνουμε λόγο για την πληροφορική και τις νέες τεχνολογίες.

Η πληροφορική που είναι η επιστήμη της συλλογής των ποικίλων πληροφοριών και

της μετάδοσης αυτής της γνώσης στούς ανθρώπους, ξεπερνώντας τις αποστάσεις, είναι μία σύγχρονη επιστήμη και μπορεί κανείς να τονίση εμφαντικά ότι είναι η επιστήμη του 21ου αιώνος.

Οι ίδιοι όμως επιστήμονες που ασχολούνται με το αντικείμενο αυτό τονίζουν και τούς σοβαρούς κινδύνους που μπορεί να υπάρξουν. Άλλωστε, κάθε επιστήμη και κάθε εργαλείο όταν αυτονομήται και θεοποιήται - ειδωλοποιήται, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Θά μπορούσαμε να εντοπίσουμε τρείς σοβαρούς κινδύνους.

Ο πρώτος είναι η ενδεχόμενη αντικατάσταση της κοινωνίας των προσώπων από μία εξωτερική επικοινωνία διά της μηχανής. Άλλη αξία έχει η ζωντανή κοινωνία δασκάλου και μαθητού και άλλη η μάθηση μέσα από τα προγράμματα των υπολογιστών.

Ο δεύτερος κίνδυνος είναι η ατροφία της κριτικής σκέψης και η συσσώρευση γνώσεων και πληροφοριών. Έχει παρατηρηθή ότι «στα ογκούμενα κύματα πληροφοριών μπορεί κανείς να πνιγή». Δηλαδή, η ροή των πληροφοριών είναι αρκετά μεγάλη, ο χρόνος πάρα πολύ περιορισμένος, γι’ αυτό και επικρατούν τυχαία πλεονεκτήματα επιλογής. Κάτω από το βάρος των πληροφοριών ατροφεί η κριτική σκέψη.

Ο τρίτος κίνδυνος είναι η ανάπτυξη μιάς «τεχνο-φεουδαρχίας». Σέ πρόσφατο Παγκόσμιο Συνέδριο Ερευνητικών Ιδρυμάτων Ελληνισμού, ο καθηγητής της επικοινωνίας του Πανεπιστημίου της Οττάβα, κ. Κώστας Γουλιάμος, υπογράμμισε ότι «σήμερα δημιουργείται ένας τεχνο-φεουδαρχισμός με σημαντικές συνέπειες στούς χώρους της εργασίας, του πολιτισμού και της ταυτότητας».

Μπορεί κανείς να χρησιμοποιή την επιστήμη της πληροφορικής για εξοικονόμηση χρόνου και κόπου, αλλά παράλληλα πρέπει να προσέχη να μή χρησιμοποιήται από αυτήν, να μή γίνεται όργανο και δούλος της.

2. Ο ρόλος της παιδείας σήμερα

Σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, έχουμε ανάγκη της παιδείας, αφού αυτή ασχολείται με τον άνθρωπο. Γενικά ο άνθρωπος είναι πρόσωπο και πρέπει να εξουσιάζη όλα τα νέα δεδομένα και τις εξελίξεις της προόδου, και όχι τα πράγματα να εξουσιάζουν τον άνθρωπο. Ο σκοπός της παιδείας είναι να διατηρή στον άνθρωπο την κυριαρχική του εξουσία, ώστε αυτός να εξουσιάζη όλες τις μηχανές και τα δεδομένα του κόσμου αυτού και να μή εξουσιάζεται από αυτά. Βεβαίως, δεν ζούμε σε έναν κόσμο φανταστικό, δεν αρνούμαστε τα όσα προσφέρει η επιστήμη και κάθε

εποχή, αλλά όλα αυτά δεν πρέπει να αλλοιώνουν την προσωπικότητα και το μεγαλείο του ανθρώπου.

Μέσα από την προοπτική αυτή βλέπω την διάκριση μεταξύ παιδείας και εκπαιδεύσεως.

Η παιδεία είναι η διαδικασία ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου, ενώ η εκπαίδευση είναι το σύστημα, η μέθοδος, το μέσο για την απόκτηση και βίωση της γνώσης. Μέ τον όρο εκπαίδευση εννοούμε και τα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία εκπονούνται για την καλύτερη προσφορά της παιδείας. Μέσα στα πλαίσια αυτά εντάσσονται και οι κτιριακές εγκαταστάσεις, όλη η απαραίτητη υλική υποδομή, και βεβαίως η κατάρτιση του εμψύχου υλικού.

Σήμερα χρειάζεται αληθινή παιδεία, ώστε ο άνθρωπος να διατηρήση την κυριαρχική του ιδιότητα, να διασώση την ελευθερία και την ετερότητά του. Κυρίως μπορώ να σημειώσω τέσσερα δεδομένα τα οποία πρέπει να προσέξη η σύγχρονη παιδεία.

Τό πρώτον είναι η ανάπτυξη της λεκτικής σκέψης. Είναι γνωστόν από διάφορες έρευνες, ότι η λεκτική σκέψη που είναι απαραίτητη για την προσωπικότητα του ανθρώπου συνδέεται κυρίως με την ανάγνωση και όχι τόσο με την παρακολούθηση γεγονότων και προγραμμάτων στην τηλεόραση. Μέ την ανάγνωση το παιδί μαθαίνει πώς θα μετατρέπη τα αφηρημένα σύμβολα σε ήχους, σε λέξεις και έτσι να κατασκευάζη εικόνες ανάλογα με τις προσωπικές έννοιες που έχει. Ακόμη, με το διάβασμα ελέγχει τον ρυθμό, τον χρόνο (αργά γρήγορα) πράγμα το οποίο δεν μπορεί να κάνη με την θέαση των πραγμάτων, καθώς επίσης με το διάβασμα συνδέεται στενά και το γράψιμο, αφού του δίνεται η δυνατότητα να γράψη τις λέξεις, να διατυπώνη τις σκέψεις του.

Τό δεύτερο είναι η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Ένα σημαντικό προσόν του ανθρώπου είναι η ελευθερία του, που εκφράζεται και διατυπώνεται ποικιλοτρόπως. Τό σημαντικότερο είναι ότι ο άνθρωπος με την ελευθερία του δεν γίνεται δούλος κανενός άλλου ανθρώπου. Όμως στην εποχή μας αυξάνεται σε ανησυχητικό βαθμό το φαινόμενο της υποδούλωσης του ανθρώπου, πράγμα το οποίο επιχειρούν οι λεγόμενοι κατασκευαστές της κοινής γνώμης, οι επικοινωνιολόγοι και οι ποικίλης μορφής εξουσιαστές, που χρησιμοποιούν για τον σκοπό αυτόν όλες τις σύγχρονες μεθόδους κυριαρχίας. Η παιδεία, λοιπόν, πρέπει να αναπτύξη αυτήν την κριτική σκέψη, ώστε να αποφεύγεται κάθε τυραννίσκος να κυριαρχή στην κοινωνία, με τούς εκβιασμούς, τούς φανατισμούς και τις μεθόδους εκφοβισμού.

Τό τρίτο είναι η νοηματοδότηση της ζωής και του ανθρώπου. Σέ μιά εποχή υψηλής τεχνολογίας και πληροφορίας αυξάνονται έντονα τα τραγικά υπαρξιακά ερωτήματα για το τί είναι ζωή, τί είναι θάνατος, τί υπάρχει πέρα από την λογική και τις μορφές

της κοινωνίας κλπ.. Αυτό δεν είναι άσχετο από την μεγάλη περιέργεια προς την μαγεία και τις παραψυχολογίες, τις παραθρησκείες, την μεταφυσική, την μετεμψύχωση κλπ., που παρατηρείται σήμερα. Επειδή ο άνθρωπος αισθάνεται ότι έχασε το νόημα της ζωής, γι' αυτόν τον λόγο και αναζητά πέρα από εκείνα που του προσφέρονται. Ο έiήιήί Fίήnkl που ομιλεί για την λογοθεραπεία, για την ύπαρξη λόγου, με την αρχαιοελληνική σημασία του όρου, δηλαδή ύπαρξη νοήματος για την ζωή, ισχυρίζεται ότι η λογοθεραπεία είναι εκείνη που θεραπεύει τον άνθρωπο. Η παιδεία, λοιπόν, πρέπει να προσφέρη αυτό το νόημα ζωής.

Τό τέταρτο σημείο στο οποίο η παιδεία πρέπει να επικεντρώση την προσοχή και το ενδιαφέρον είναι να βοηθήση τον άνθρωπο, ιδιαιτέρως στον νέο, να διαφυλάξη και να αναζητήση περισσότερο την ικανότητα της ελευθερίας που έχει. Όπως αναφέραμε προηγουμένως πολλοί είναι εκείνοι που θέλουν να καταστήσουν τον άνθρωπο ανδράποδο. Δέν φταίει η τεχνολογία, η οποία μπορεί να βοηθήση όταν αξιοποιείται και χρησιμοποιείται σωστά, αλλά η κακή χρήση της τεχνολογίας. Καί επειδή η τεχνολογία έχει μεγάλη δύναμη, μπορεί να οδηγήση τον άνθρωπο στον εξανδραποδισμό του. Στό σημείο αυτό θα ήθελα να αναφέρω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από τον φιλόσοφο Μαρκούζε που προσδιορίζει τί ακριβώς σήμερα μπορεί να σημαίνει ελευθερία. Γράφει:

«Η βιομηχανική κοινωνία έφθασε στο στάδιο εκεί, όπου πιά δεν μπορούμε να ορίσουμε μιά αληθινά ελεύθερη κοινωνία, χρησιμοποιώντας τούς παραδοσιακούς όρους της οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής ελευθερίας... Μόνον αρνητικοί όροι μπορούν να εκφράσουν αυτές τις καιρούργιες μορφές, γιατί ακριβώς αποτελούν άρνηση των μορφών που κυριαρχούν. Έτσι, οικονομική ελευθερία θα πρέπει να σημαίνει απελευθέρωση από την οικονομία, απ' τον καταναγκασμό που ασκείται με τις οικονομικές σχέσεις και δυνάμεις, απελευθέρωση απ' την καθημερινή πάλη για την ύπαρξη, απαλλαγή απ' την ανάγκη να κερδίσουμε την ζωή μας. Πολιτική ελευθερία θα πρέπει να σημαίνει απελευθέρωση απ' την πολιτική αυτή που πάνω της τα άτομα δεν μπορούν να ασκήσουν ουσιαστικό έλεγχο. Πνευματική ελευθερία πρέπει να σημαίνει αποκατάσταση της ατομικής σκέψης, πνιγμένης σήμερα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και θύμα της διαπαιδαγώγησης, κι ακόμη θα πρέπει να σημαίνει ότι να πάψουν να υπάρχουν κατασκευαστές της κοινής γνώμης κι ακόμη και κοινή γνώμη».

3. Ηθική διάσταση των τεχνολογιών

Η πρόταση όμως του θέματος που μού δόθηκε έχει και τον όρο ηθική διάσταση. Καί για τον λόγο αυτόν θα ήθελα να υπογραμμίσω μερικές σκέψεις σχετικά με τον όρο αυτό. Η λέξη ηθική χρησιμοποιείται εδώ για να δηλώση τα ηθικά διλήμματα πάνω σε

δέσμη προβλημάτων και πώς ο άνθρωπος, κρατώντας την προσωπικότητά του, μπορεί να απαντά σε αυτά και να κάνη τις σωστές επιλογές που θα ωφελήσουν και τον ίδιο και την κοινωνία. Όμως, το πρόβλημα δεν είναι απλώς ηθικό, αλλά οντολογικό.

Ο Γερμανός φιλόσοφος Χάϊντεγκερ έκανε μεγάλο λόγο για το οντολογικό στοιχείο του ανθρώπου. Μιλώντας για τον άνθρωπο του προσδιόρισε τρείς βασικές αρχές, ήτοι την αυτογνωσία, την γνώση ότι είναι ένα όν που οδηγείται προς τον θάνατο, την παροντικότητα, ότι ζή δίπλα σε άλλα όντα, και την έκσταση, ήτοι τον έρωτα, που τον οδηγεί προς το αρχέτυπο Όν. Οπότε τον άνθρωπο απασχολούν σε ολόκληρη την ζωή του δύο βασικά ερωτήματα. Τό ένα τί είναι αυτό το όν (οντικό ερώτημα) και το άλλο τί κάνει το όν να είναι όντως όν (οντολογικό ερώτημα).

Έτσι, τα θέματα δεν πρέπει να τα βλέπουμε απλώς στην ηθική τους διάσταση, ακριβώς γιατί εδώ εισέρχεται πολύ η χρησιμοθηρία, η λογικοκρατία και η ατομοκρατία. Αυτό ακριβώς σημαίνει ότι ο καθένας, ανάλογα με τα προσωπικά του βιώματα, την παιδεία του, έχει μιά ιδιαίτερη ηθική και με αυτήν ρυθμίζει όλα τα του βίου του, και έτσι αντιμετωπίζει τούς συνανθρώπους του. Αυτό που για τον έναν είναι ανήθικο για τον άλλο είναι ηθικό. Μέ το σκεπτικό αυτό οι μεγαλύτεροι εγκληματίες μπορεί να βλέπουν όλα τα καταστρεπτικά τους έργα ως ηθικά. Καί η Φόνισσα του Παπαδιαμάντη, που έκανε το αποτρόπαιο έγκλημά της, το εξέταζε και το δικαιολογούσε μέσα από την δική της ηθική. Οπότε το πρόβλημα δεν είναι ηθικό, αλλά οντολογικό. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος πρέπει να εξετάζη τα πράγματα μέσα από την οντολογία, που είναι κάτι το σταθερό, και όχι μέσα από την ηθική και την κοινωνιολογία, την άποψη δηλαδή που έχει η κάθε κοινωνία.

Στό σημείο αυτό παίζει σπουδαίο ρόλο η παιδεία, η οποία θα συνδέεται με τον φιλοσοφικό λόγο και θα έλεγα ακόμη και με τον θεολογικό λόγο. Γιατί, όπως γνωρίζετε, ορθόδοξη θεολογία δεν είναι μερικές ηθικολογικές και κοινωνιολογικές συμβουλές, ούτε εθνικισμοί και φονταμενταλισμοί, αλλά μιά ολόκληρη ζωή, που στηρίζεται στην αποκάλυψη, η οποία βιώνεται στην ζωή και δημιουργεί οικουμενικούς και ισορροπημένους ανθρώπους.

Ακριβώς για τον λόγο αυτό θα σάς αναφέρω ένα καταπληκτικό λόγο του Μεγάλου Βασιλείου. Αναλύοντας το χωρίο των παροιμιών του Σολομώντος «Πρόσεχε ούν σεαυτώ» (Παροιμ. στ', 5) γράφει:

«Πρόσεχε σεαυτώ», «τουτέστι, μήτε τοίς σοίς, μήτε τοίς περί σε, αλλά σεαυτώ μόνω πρόσεχε. Άλλο γαρ εσμέν ημείς ούτοι, και άλλο τα ημέτερα, και άλλο τα περί ημάς». Καί αναλύει στην συνέχεια ότι το «ημείς» είναι η ψυχή και ο νούς, το «ημέτερο» είναι το σώμα και οι αισθήσεις του, και τα «περί ημάς» είναι τα χρήματα, οι τέχνες και όλη η υπόλοιπη κατασκευή του βίου μας. Συνιστά ο Μ. Βασίλειος να προσέχη κανείς τον εαυτό του, να γνωρίζη την φύση του, ότι η ψυχή είναι αθάνατη, ότι το

σώμα είναι θνητό και ότι η ζωή είναι διπλή. Ο άνθρωπος πρέπει να προσέχη για να μή προσκολλάται στα θνητά ωσάν να είναι αιώνια και να μή περιφρονή τα αιώνια ωσάν να είναι παρερχόμενα.

Αγαπητοί μου,

Δέν μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια μας μπροστά στα νέα δεδομένα και τις νέες ανακαλύψεις, δεν μπορούμε να αρνηθούμε την ζωή και τον κόσμο που μάς έδωσε ο Θεός. Όμως ο άνθρωπος, όπως έλεγε και ο Αλέξανδρος Σμέμαν, πλάστηκε για να είναι κυρίαρχος του κόσμου και να τον διευθύνη. Τό ότι ο Αδάμ μετά την δημιουργία του έδωσε ονόματα στα ζώα, σημαίνει ότι είχε απόλυτη κυριαρχία πάνω τους. Δέν μπορεί κανείς να δίδη όνομα σε κάτι που δεν εξουσιάζει. Ο άνθρωπος πλάσθηκε για να γίνη ιερεύς της δημιουργίας. Νά εξουσιάζη και να μή εξουσιάζεται, να κυριαρχή και να μή κυριαρχήται. Αυτό είναι το έργο της παιδείας και το έργο των εκπαιδευτικών σε έναν κόσμο αλλοτριώσεως των πάντων, ακόμη και του ανθρώπου.

(Πηγή: "Εκκλησιαστική Παρέμβαση")